

УДК 130.2

ОСВІТА ЯК ПРОВІДНА СОЦІАЛЬНА СИЛА

С. В. Куцепал, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціально-економічних дисциплін Полтавського факультету Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

У статті аналізується значення освіти у функціонуванні глобалізованого суспільства, наголошується на ролі освіти у формуванні соціально активної індивіда.

Доводиться, що полікультурне інформаційне суспільство XXI століття, яке базується на єдності культури, комунікації та освіти, обумовило суттєві зміни у соціокультурному ландшафті, перетворивши освіту на провідну соціальну силу.

Наголошується, що сучасна українська освіта переживає кризу, породжену суперечністю між класичною системою освіти та освітою модернізованою, професійно спрямованою. Виходом з кризи має стати визнання необхідності гуманітаризації та модернізації освіти, відмова від надмірної технізації та вузької професіоналізації.

Ключові слова: освіта, соціум, соціальна інтеграція, парадигма освіти, криза освіти, модернізація освіти.

Відома українська поетеса та дослідниця Є. Більченко зауважує, що різним історичним епохам та культурам відповідає «своя модель індивідуальної освіченості, свій зразок того, якою повинна бути освічена (соціалізована) людина, яким змістом мають сповнитися її максимально бажані для даного культурного типу знання, уміння, навички, компетенції, світоглядні установки, щоб відповідати запитам та інтересам культури, що «виросує» таку людину. Модель освіченої людини є базовою складовою антропологічного ідеалу доби, який, в свою чергу, входить до складу загальної картини космосу, — і складає орієнтир щодо кінцевого продукту освіти» [Більченко, с.295]. Саме освіта детермінує майбутній формат соціуму, формує його змістовні параметри, зумовлює особистісні якості індивідів, знання, вміння, навички, світоглядні орієнтації та поведінкові пріоритети.

Полікультурне інформаційне суспільство XXI століття, що базується на єдності культури, комунікації та освіти, обумовило суттєві зміни у соціокультурному ландшафті, актуалізувало проблему збереження таких стратегічних пріоритетів кожної держави як культурна самобутність та національна багатоманітність. Особливо важливим це є для України, де чітко простежується розрив з колоніальною та тоталітарною спадщиною радянського минулого, декларується відмова від ідеологічних «советських» міфів

у масовій свідомості населення. У переламні моменти історії, в епохи соціально-культурних трансформацій значно підвищується роль та значення освіти, яка може обрати один з двох можливих шляхів розвитку, стати «або осередком критики старого суспільного устрою, пропонуючи нові ідеї його впорядкування, або джерелом консервативної апології існуючого порядку речей» [2, с. 17-18],

Нагальною стає проблема підтримання необхідного рівня соціальної інтеграції та стабільності у суспільстві, забезпечення гармонізації процесів соціального співжиття в умовах глобалізованого світу, адже «глобалізація – це подолання і навіть ліквідація традиційних кордонів між державами шляхом формування єдиного технологічного, торгівельного, економічного та інформаційного простору [3, с. 85]». Найактивніше на зазначені виклики сьогодення реагує інститут освіти, оскільки знаходиться у процесі постійної модифікації, є «фокусом суперечливих і складних проблем сучасної епохи, поєднуючи суспільне й індивідуальне, цивілізаційне і культурне, раціональне й ірраціональне, знання і віру, знання і мораль. У сучасному світі освіта – одна з домінант у житті людини й суспільства [4, с. 124]». В сучасній українській освіті надається перевага особистісно-орієнтованій парадигмі освіти, яка, замінивши інституційну парадигму, легітимізує необхідність зміни пріоритетів в освіті – замість традиційної ретрансляції знань перевага надається формуванню умов та засобів для успішного творчого пошуку, втілення інноваційних технологій освітянської діяльності, забезпечення найкращих умов для здійснення соціалізації індивіда, перетворення освіти на провідну соціальну силу. Вирішальне значення має подолання залишків посттоталітарної свідомості, виявлення та обґрунтування способів утвердження європейських освітніх ідеалів та стратегій.

Проблеми освіти завжди посідали провідне місце у філософських концепціях, зокрема в Україні до цієї царини зверталися В. Андрущенко, В. Бех, М. Бойченко, В. Вікторов, О. Гомілко, Л. Горбунова, Л. Губерський, Б. Данилишин, Д. Дзвінчук, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, С. Кримський, М. Култаєва, В. Кушерець, В. Луговий, М. Лукашевич, В. Лутай, М. Михальченко, І. Надольний, М. Попович, О. Савченко, З. Самчук, В. Скотний, Н. Скотна та ін.

Особливістю сучасного соціуму є тенденції соціальної поляризації та індивідуалізації, соціальна мобільність на основі не лише майнового, а й освітнього цензу, внаслідок чого соціальна нерівність перетворюється на істотну ознаку суспільства і визначає об'єктивну потребу останнього у раціональному розподілі індивідів, залежно від їхніх здібностей, уподобань, прагнень. Саме освіта здатна нівелювати вплив соціального походження, розмір матеріальних статків, обумовлює меритократичний вимір демократичного соціуму, запобігає відчуженню, обмеженню та духовному зубожінню.

Зазначені причини також актуалізують роль та значення освіти як дієвого знаряддя соціальної еволюції, засобу становлення інноваційної моделі розвитку суспільства, забезпечення останнього кваліфікованими кадрами. Пізнавальна активність людини XXI століття зосереджена на реальності, що оточує кожного з нас. Кожна свідома особа прагне віднайти гносеологічні та аксіологічні засоби для заповнення прірви між людиною, наділеною свідомістю, здатністю до аналітичної та цілепокладальної діяльності, до визначення найбільш імовірних перспектив власного буття у світі, та самим світом, величним Універсумом, котрий ніколи не відкривається людині повністю. Прагнення мислячого суб'єкта до отримання найбільш адекватних знань про об'єктивну дійсність, яка є континуумом існування людини, детермінує визначення як власних ціннісних пріоритетів та моральних норм, так і суспільства в цілому. Змінюється зміст пізнавальної діяльності: «з діяльності активного суб'єкта епохи модерну, що агресивно завойовує світ, вона перетворюється на діяльність креативного комунікативного конструювання нових активних нелінійних середовищ, складних реальностей, що перетинаються й взаємовідтворюються: речових, інформаційних, чуттєво-емоційних, знаково-символічних, інтелектуальних і духовних» [5, с. 37]. Соціальні, економічні, політичні, культурні процеси сьогодення змінюють значення освіти «долають оптику її вузького соціологічного розуміння, природну для суто емпіричного погляду на суспільство, схильного ототожнювати освіту з колом спеціалізованих освітніх інституцій і, зрештою, освітніх установ» [6, с. 154], адже тепер освіта перетворюється на «загально-філософський концепт, що обіймає низку емпіричних коннотатів, як от виховання, навчання, розвиток навичок і здібностей тощо» [6, с. 155].

У посттоталітарному суспільстві змінюється характер та механізм соціалізації, оскільки ті суспільні ідеали, які були пануючими протягом десятиліть втрачають сенс, усталені критерії прогресивного розвитку переглядаються та відкидаються, змінюються норми суспільної життєдіяльності, тобто відбувається крах «традиційної» соціальності, діяльність суспільних інститутів соціалізації потребує модернізації. Глобальна соціокультурна і освітня динаміка зумовлює необхідність формування в Україні інтегрованої системи європейських цінностей і стандартів.

Усе вище наведене пояснює стрімке підвищення прагнення населення України отримати вищу освіту, що формує відповідні світоглядні, професійні, життєві компетенції, уможливорює включення індивіда у складну систему соціальної динаміки, забезпечує відповідний рівень фахових знань, скореговує інтелектуальні здібності індивіда з вимогами та правилами соціальної спільноти, орієнтована на людину як творця і менеджера знань Освічена особистість сьогодні характеризується трьома основними властивостями

інтелектуальними, морально-етичними, комунікативними, що пов'язані з інформаційним обміном.

Українська держава зараз переживає нелегкі часи становлення та інтеграції у європейську спільноту, соціальні, економічні та політичні трансформації створюють значні виклики для українського освітнього простору, відповіддю на які мають стати самоосвіта, освіта впродовж життя, освіта для дорослих. Як зазначають Шаран Б.Меррієм і Ральф Брокетт, освіта для дорослих — це діяльність, яка має за мету навчання тих, чий вік, соціальні ролі або самосприйняття визначають їх як дорослих, вона пов'язана не з підготовкою людей до життя, а з забезпеченням можливості жити більш успішно, виконувати нові соціальні ролі [7, р.8].

Україна прагне бути відкритою світу, позбавитися тоталітарного минулого, подолати постгеноцидний синдром, інтегруватися до Європейського Союзу. Для забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний, правовий, культурний, науковий простір необхідно забезпечити впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС [8, с. 4], пам'ятати про те, що особистість — «не статична структура, а завжди процес, дія, вчинок» [9, с. 46]. «Особлива складність суспільних перетворень в Україні полягає в тому, що українське суспільство здійснює потрібну трансформацію: одночасно виконуються завдання ринкового реформування економіки, демократизації та створення національної держави» [10, с.87].

На стан та перспективи сучасної української освіти значний (далеко не завжди позитивний) вплив мають глобалізаційні процеси. Як зауважують В.Андрущенко та Л. Губерський, «негативність впливу глобалізаційних тенденцій на освітні процеси в Україні пов'язана головним чином із порушенням принципу природності й поступовості впровадження змін (прагнення продемонструвати швидкі результати без виваженої модернізації самого змісту системи). Вона виявляється у запозиченні західних концепцій освіти і моделей організації освітнього процесу, програм і методик навчання, що неминуче відтісняє вглиб національні освітні традиції, спричиняючи розмивання національної ідентичності. Зміст другого аспекту негативного впливу глобалізаційних тенденцій на освітні системи і процеси складає глобалізація ринку праці й ринку освіти, яка — попри безумовні переваги — нівелює ідеали патріотизму, цінності служіння Батьківщині; в несприятливих соціально-економічних умовах ініціює активізацію еміграційних процесів. За таких умов отримання знань постає не джерелом духовного зростання особистості, а прагматичним фундаментом для матеріального збагачення і кар'єрного просування. Тому в площині духовних цінностей вплив глобалізаційних процесів на національні освітні системи є скоріше негативним» [10, с. 162].

Сучасна українська освіта переживає кризу, яка на жаль лише поглиблюється, проблемність освітньої сфери сучасної України є об'єктивним і закономірним наслідком проблемності українського суспільства в цілому. Ця криза породжена суперечністю між системно-соціальною функцією та роллю освіти як форми підготовки спеціалістів, між класичною системою освіти та освітою модернізованою, професійно спрямованою, хоча вони обидві однаково затребувані як на рівні особи, так і на рівні суспільства. Виходом з кризи має стати не відмова від гуманітарної складової навчання (така тенденція зараз чітко простежується в українському освітньому просторі), а, навпаки, визнання необхідності демократизації, гуманізації, гуманітаризації та модернізації освіти, відмова від надмірної технізації та вузької професіоналізації. Як зауважує В.П. Андрущенко, рух до нової системи освіти пов'язаний зі зміною ролі і статусу людини, зі становленням і розвитком творчого характеру мислення, з інтеграцією наукового знання та інших засобів пізнання і самопізнання. Нагальною необхідністю стає структуризація сучасної методологічної парадигми, створення нового способу бачення освіти.

Освіта покликана забезпечити можливість прогресивних перетворень в Україні і забезпечити надійні перспективи розвитку у режимі вироблення і утвердження ціннісних пріоритетів суспільної модернізації, що базуються на ціннісно-світоглядних пріоритетах новітньої освітньої парадигми, сутність якої полягає в зміщенні основного акценту із засвоєння певного обсягу інформації на активізацію мисленнєвої діяльності й розвиток самостійного, критичного мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Більченко Є.В. Чужий. Інший. Ближній. Філософія діалогу як філософія Третього: [Монографія]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 387 с.
2. Андрущенко В.П. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття / Віктор Андрущенко. – К.: Знання України, 2011. – 1099 с.
3. Буряк В. Актуальные проблемы философии. Методологические основания экономического знания, постиндустриальное общество, глобализация / В. Буряк. – Симферополь : Симгортит, 2006. – 153 с.
4. Андрущенко В. П. Педагогічна освіта України: Болонські виклики і напрями модернізації / В. П. Андрущенко // Практична філософія. – 2004. – № 1. – С. 124-128.
5. Горбунова Л. С. Складніше мислення як відповідь на виклик епох і / Л. С. Горбунова // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євро інтеграційних процесів / [авт. кол.: В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, В. Лутай та ін.]. – К.: Педагогічна думка, 2011. – С. 35-49.

6. Пролеєв С. В. Освітній проект модерну та сучасний університет / С. В. Пролеєв, В. В. Шамрай // Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів / [авт. кол.: В. Андрущенко (керівник), М. Бойченко, Л. Горбунова, В. Лутай та ін.]. – К.: Педагогічна думка, 2011. – С. 154-178.
7. Merriam, S. B. and Brockett, R. G. The Profession and Practice of Adult Education, San Francisco: Jossey-Bass, 1996. — 396 p.
8. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції / [уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков ; відп. ред. М. Ф. Степко]. – К. : Изд., 2004. – 24 с.
9. Тульчинский Г. Л. Новая антропология: личность в перспективе постчеловечности / Г. Л. Тульчинский // Вопросы философии. – 2009. – № 4. – С. 41-56.
10. Новакова О. Авторитарна і демократична моделі політичної модернізації / О. Новакова // Політичний менеджмент. – 2006. – Спеціальний випуск. – С. 82 –91.
11. Губерський Л., Андрущенко В. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти. / Л. Губерський, В. Андрущенко. – К. : «МП Леся», 2008. – 516 с.

ОБРАЗОВАНИЕ КАК ВЕДУЩАЯ СОЦИАЛЬНАЯ СИЛА

Куцепал С. В.

В статье анализируется роль образования в функционировании глобализованного общества, раскрывается роль образования в формировании социально активного индивида.

Доказывается, что поликультурное информационное общество XXI столетия, основанное на единстве культуры, коммуникации и образования, вызвало существенные изменения в социокультурном ландшафте, превратило образование в одну из основных социальных сил.

В статье указывается, что образование в Украине находится сейчас в состоянии кризиса, причиной чего является противоречие между классической и модернизированной системами образования. Выходом из такого состояния может быть гуманизация образования.

Ключевые слова: образование, социум, социальная интеграция, парадигма образования, кризис образования, модернизация образования.

EDUCATION AS A PRINCIPAL SOCIAL FORCE

Kutsepал S.

The significance of education in functioning of global society has been analysed in the article, as well as the role of education in forming of socially active person has been accented.

The fact that polycultural information society of the XXI century, which is based on the unity of culture, communication and education, attached conditions for essential transformations in social and cultural landscape, actualised the problem of preservation such strategical priority of each

---

state as cultural originality and national variety has been proved. It is particularly important for Ukraine, where the gap with colonial and totalitarian inheritance of Soviet past is clearly traced and refusal from ideological “soviet” mythes in people’s mass consciousness is proclaimed.

Unfortunately, we can declared the deep crisis of modern Ukrainian education. It is caused by contradiction between classical educational system and modern professionally directed education. Nevertheless both of them are equally inquired as on the personal as on the society level. It is obviously that the outlet from this crisis can not be found in renunciation of humanitarian studing component (such tendency can be clearly seen in Ukrainian educational sphere). On the contrary, the only possible way is recognition of the great necessity of humanitarization and modernization of educational system, refusal from exceeding technicalisation and hard professional specialization.

Keywords: education, society, social integration, educational paradigm, crisis of education, modernization of education.